



УДК:821.124:811.163.3'255.4
УДК:821.14'02:811.163.3'255.4
УДК 81'255.4:929Басотова, Љ.

Рецензирано: 24. 10. 2020, 22. 10. 2020

За преведувачкиот опус на Љубинка Басотова

Весна Димовска-Јањатова

Институт за класични студии
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

vesna.dimovska@gmail.com

АПСТРАКТ

Импресивниот, и според обем, но и според високите стандарди на преводите од класичните јазици, преведувачки опус на Љубинка Басотова е предмет на овој прегледен труд како еден заокружен корпус од дела што им припаѓаат на различни книжевни родови и облици, различни периоди и автори од античката и средновековната книжевна традиција, па и создадени на различни јазици (класичен и византиски грчки, класичен и средновековен латински). Едновремено, за сите овие преводни остварувања е заедничко исклучителното значење и влијание во македонската култура, како и креативниот влог во развојот на македонскиот јазик како преводен јазик.

Клучни зборови: Басотова, превод, препев, латински, македонски.

За богатиот по обем и разновидност, а бесценет по вредност преведувачки опус на проф. д-р Љубинка Басотова (15. 10. 1934 – 18. 6. 2020), исклучително значаен за македонскиот културен простор, сега веќе можеме да говориме, за жал, како за еден заокружен кор-

пус сочинет од четириесетина библиографски единици, што таа како своевидно завештание великодушно го остави за општо добро на сегашните и идните генерации. Познавачите на нејзините преводи и препеви, а уште повеќе оние што ја имаа привилегијата лично да ја познаваат и да посведочат за страста и ентузијазмот со кои таа им пристапуваше на преведувачките предизвици, секако ќе се согласат дека тој корпус преводи и препеви од старогрчки, а уште повеќе од класичен и средновековен латински јазик е сведоштво и резултат на една благородна мисија на Басотова, во којашто таа како *homo laboriosus*, но не помалку и како *homo faber*, неуморно и посветено работеше на промоција и презентација на древното книжевно наследство на македонски јазик. Притоа, со своите компетенции, но и со неспорната дарба за версификација, ги откриваше и ги потврдуваше потенцијалот и достоинста на македонскиот јазик како медиум за пренесување на изразните и естетските достоинства, но и на суштинските нишки на мислата на врвните автори и мислители на античката и средновековната култура. Впрочем, Љубинка Басотова конкретно за своите преведувачки остварувања е добитник на повеќе признанија и награди: наградата „Григор Прличев“ за препевот од латински јазик на Вергилиевата *Ајнеида* (1999), наградата „Кирил Пејчиновиќ“ за нејзиниот севкупен преведувачки опус (2001), а истата година од Здружението на литературни преведувачи ѝ е доделено и високото признание „Мајстор на литературниот превод“. Овој текст нема претензии да навлегува во студиозна традуктолошка анализа на преведувачката постапка и особености на поединечните трудови од тој опус, туку поскоро да биде своевиден омаж кон преведувачките подвизи и остварувања на Љубинка Басотова во годината во која со нејзиното заминување од овој свет македонската класична филологија изгуби еден од своите корифеи.

Со првите препеви од латински јазик на текстот на Вердиевиот *Реквием* и *Одбрана лирика*, објавени во македонската периодика неколку години по нејзиното дипломирање на Катедрата за класична филологија на Филозофско-филолошкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Басотова како да навестува дека токму препевите од класичните јазици ќе бидат најзначајниот, најголемиот и најпрепознатливиот сегмент од нејзината преведувачка дејност. Повеќето изданија со нејзини препеви претставуваа вистински кул-

турни настани во нашата средина, бидејќи се уметнички подвизи во кои илјадници стихови од култни дела – темелници на европската книжевна традиција прозвучуваат моќно, хармонично и убедливо и на македонски јазик во оригиналните метрички стапки: Вергилиевите *Ајнеида*¹ (*Aeneis*) и *Пастирски песни – Ратајски песни*² (*Bucolica* и *Georgica*), *Преобразбите*³ (*Metamorphoses*) и *Хероидите*⁴ (*Heroides*) на Овидиј Насон, посланието *За поетската уметност*⁵ (*De arte poetica*) на Хоратиј, *За природата на нештата*⁶ (*De rerum natura*) на Лукретиј Кар и изборот *Римска поезија*⁷. Со ова на македонската читателска публика ѝ се достапни речиси сите дела (а секако највлијателните и највисоко вреднуваните три) на миленикот на Август, *vates pius* – Публиј Вергилиј Марон, сите во дактилски хексаметар, метарот на изворниците. Во хексаметар се препеани и обемните петнаесет книги на митолошкиот еп *Преобразби* на *poeta natus* – Овидиј Насон, додека избраните дванаесет љубовни писма – елегии, од вкупно 21, објавени во *Хероидите*, се во елегиски дистих. Препевите на Вергилиј и Овидиј на Љубинка Басотова се потфати достоинствени за почит и повеќе од доволни за еден „преведувачки работен век“.

Од двете книги на *Посланијата* или *Писмата* од доцната фаза на творештвото на Хоратиј Флак, Басотова го препеа посланието *До Пизоните* (*Epistula ad Pisones*), посветено во целост на поетиката, един-

¹ Публиј Вергилиј Марон, *Ајнеида*, препев од латински Љубинка Басотова, Култура, Скопје, 1999.

² Публиј Вергилиј Марон, *Пастирски песни – Ратајски песни*, препев од латински јазик Љубинка Басотова, Силсонс, Скопје, 2018.

³ Публиј Овидиј Насон, *Преобразби*, препев од латински Љубинка Басотова, Три, Скопје, 2002.

⁴ Публиј Овидиј Насон, *Хероиди*, препев од латински јазик Љубинка Басотова, Силсонс, Скопје, 2019.

⁵ Квинт Хоратиј Флак, *За поетската уметност*, препев од латински јазик Љубинка Басотова, Мисла, Скопје, 1996.

⁶ Лукретиј Кар, *За природата на нештата*, препев од латински јазик Љубинка Басотова, Култура, Скопје, 2006.

⁷ *Римска поезија*, препев од латински и белешки Љубинка Басотова, Панили, Скопје, 2012.

ствено по облик во дотогашната поетика, сочинето во дактилски хексаметар. Истата дактилска стапка ја сметал за соодветна и Лукретиј за својот „философски еп“ во шест пеења, сосема различна и по многу нешта специфична нарација, со необичен предмет и содржина (космогонија, физика, атомистика), со, за тоа време, нова лексика и особен јазичен израз. Со еден збор, бројни предизвици за преведувачот, за кои Басотова нашла најсоодветни решенија. Многу поразновиден, според поетските облици и според метричките схеми, е изборот *Римска поезија* на неколкумина римски автори: Катул, Хоратиј, Тибул, Пропертиј, Вергилиј, Лукретиј и Овидиј, како и препевите од истите автори (од кои извесен број се поклопуваат) одбрани и објавени во *Антологија на светската поезија преведена на македонски јазик*⁸ (2015).

Покрај препевите од латински јазик, Басотова се има потврдено и како врвен препејувач на хеленската трагедија, со изданијата на Софоклеовите *Антигона* и *Филоктет*, за прв пат во далечната 1990 година⁹, а потоа и во 2015 година¹⁰ во едицијата Свезди на светската книжевност, каде што се преиздадени заедно со уште неколку трагедии на Софокле во препев на Даница Чадиќовска. Обете трагедии, толку спротивставени и различни според својата поетика и содржина, се спеани и препеани во јампски триметар, со минимални отстапувања, коишто не го нарушуваат ритмот и течноста на препевот.

Од грчки и латински јазик Басотова преведувала и историски извори и документи, ползувани за проучувања на различни аспекти и периоди од историјата на македонскиот народ и црква¹¹, иако

⁸ *Антологија на светската поезија преведена на македонски јазик, том 1: XX век пр. н. е. – IV век н. е., од Енума Елиш до Авсониј*, уред. Р., Дуев и др., Арс ламина – публикации, Скопје, 2015, 423–524.

⁹ Софокле, *Антигона, Филоктет*, препев од старогрчки Љубинка Басотова, Мисла, Скопје, 1990.

¹⁰ Софокле, *Драми: Кралот Едип, Антигона, Електра, Филоктет, Едип на Колон*, превод од старогрчки јазик Даница Чадиќовска и Љубинка Басотова, Арс ламина – публикации, Скопје, 2015.

¹¹ 'Историографски извори', преводи од старогрчки и латински на македонски Љ. Басотова, во: Андонов-Полјански, Х. (уред.), *Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава, том I: Од населувањето на Словените во Македонија до Првата светска војна*,

далеку побројни се преводите на интегрални историографски дела напишани на класичен или средновековен латински јазик. *Историјата на Александар Македонски*¹² (*De rebus gestis Alexandri Macedonis*) е еден од петте антички извори, секако најстариот обемен извор, за походите на Александар Македонски, сочинета во 10 книги и пишувана врз основа на записи и извори што му биле достапни на авторот Квинт Куртиј Руф¹³, но не стигнале до нас. Покрај компетентниот и педантен превод, полезните прилози (Индекс на имиња и поими, историски карти и цртежи) го збогатуваат ова издание и му го олеснуваат на читателот следењето на интензивните настани и помалку познатите места и поими. На историјата на античка Македонија се однесува и *Филиповата историја*¹⁴ (*Historia Philippicae*) потпишана од Јунаниј Јустин, книга епитом на постарото дело на Помпеј Трог, во кое Јустин ги собрал и ги презентирал најинтересните и најзначајните делови од истоименото дело на Трог, што веќе биле изгубени. Овие две изданија, коишто беа објавени во само две години, се меѓу првите извори за овој период од античката историја и за македонските владетели.

Факултет за филозофско-историски науки, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 1981; ‘Документи на грчки јазик со напореден македонски превод’, превод од грчки јазик Љ. Басотова, во Миљковиќ-Пепек, П., *Вељуса: манастир Св. Богородица Милостива во селото Вељуса крај Струмица*, Факултет за филозофско-историски науки, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 1981; и ‘Сведоштва за Кирил и Методиј (словенски и латински извори)’, избор, превод и белешки Радмила Угринова-Скаловска и Љубинка Басотова, Мисла и Македонска книга, Скопје, 1989.

¹² Квинт Куртиј Руф, *Историја на Александар Македонски*, превод од латински Љубинка Басотова, Патрија, Скопје, 1998.

¹³ За времето во кое живеел Куртиј Руф, како и за времето во кое ја напишал оваа *Историја* не постои согласност и не се точно утврдени. Басотова (како што можеме да видиме од Предговорот на македонскиот превод) верува дека е тоа периодот на владеењето на Октавијан Август.

¹⁴ Јустин, *Филиповата историја*, превод од латински Љ. Басотова, Патрија, Скопје, 2000.

Македонското издание на *Белешки за Галската војна*¹⁵ (*Comentarii de bello Gallico / Bellum Gallicum*) на Гај Јулиј Кајсар, своевиден дневник на римските освојувања во Галија, беше објавено во 2000 година, а преводите на делата на веројатно најоригиналниот уметник и „најголемиот философ“ меѓу римските историографи – Корнелиј Такит, *Анали*¹⁶ (*Annales*) и *Историјата*¹⁷ (*Historiae*), во 2005 и 2013 година. Такит е „остроумен набљудувач, немилосрден судија и вешт стилист“¹⁸, а „како што читањето на Такит им е препуштено на литературните сладокусци... така и преведувањето на Такит треба да им се препушти на вистинските мајстори на преведувањето, на врвните латинисти и класични филолози. Д-р Љубинка Басотова се вбројува токму во таа малубројна група одбрани латинисти...“¹⁹ се вели во предговорите на овие изданија, обата потпишани од В. Саракински. Обемната биографија на Скендербег, *Животот и делата на епирскиот владетел*²⁰ (*Vita et res praeclare gestae Christi Athletae Georgii Castrioti*) во 13 книги е напишана на средновековен латински во 16 век од Марин Барлети, само четириесетина години по смртта на Скендербег, а со ползување на историски извори и сведоштва од живите негови соборци. Токму затоа проучувачите на овој период од историјата во нашата земја го оценуваат македонскиот превод на еден од главните извори за животот и делата на Георги Кастриот како исклучително значаен настан, но познавачите на латинскиот јазик и како исклучителен предизвик, бидејќи работата со старопечатен текст изискува палеографски пристап (за расчитување на бројните абривијации, лакуни и лигатури), а стилот на Барлети е специ-

¹⁵ Гај Јулиј Кајсар, *Белешки за Галската војна*, превод од латински Љ. Басотова и В. Софрониевски, Три, Скопје, 2000.

¹⁶ Такит, *Анали*, превод од латински јазик и поговор Љ. Басотова, Три, Скопје, 2005.

¹⁷ Корнелиј Такит, *Истории*, превод од латински јазик Љ. Басотова, Панили, Скопје, 2013.

¹⁸ Такит, *Анали*, 7.

¹⁹ Корнелиј Такит, *Истории*, 24.

²⁰ Барлети Марин, *Скендербег: животот и делата на епирскиот владетел*, превод од латински и белешки: Љубинка Басотова и Весна Димовска-Јањатова, Култура, Скопје, 2008.

фичен (наместа епски опширен, наместа збиен, со предолги периоди и недоследна синтакса и сл.).

За преведување филозофска, теолошка и друга стручна литература, особено од класичните јазици, покрај темелно познавање на јазиците на изворникот и на преводот, *condicio sine qua non* е и познавањето на предметната област, терминологијата, како и поширокиот контекст и околности на настанувањето на делото. Басотова и во овој сегмент од својата преведувачка дејност со десетина библиографски единици ја потврдува својата репутација на сестран ерудит, при што создава преводи што се вистински монументи на изразните можности на нашиот јазик, создава нова стручна лексика со која совршено ги заменува вообичаените латинизми и грцизми во овој вид дискурси. Најпрвин, уште во 1983 година, се зафаќа со превод на три од *Филозофските расправи* на Кикерон²¹, за да им се наврати две децении потоа со преводот на *За крајностите на доброто и злото* и *Тускуланските расправи*²², а овие изданија, заедно со *Говорите против Катилина*, се првите преводи на Кикерон на македонски јазик. Басотова е првиот преведувач на македонски јазик и на два наслови од импресивното творештво на најголемиот филозоф на западноевропската патристика Аврелиј Августин: десет книги од неговото капитално дело *За државата божја*²³ (*De civitate Dei*) и неговата духовна биографија, која опфаќа и филозофски и религиозни теми, *Исповеди*²⁴ (*Confessiones*). Ексклузивитет секако претставува и тоа што *Пофалба на глупоста* на холандскиот хуманист и реформист од почетокот на 16 век Еразмо Ротердамски во превод на Љубинка Басотова

²¹ Цицерон, Марк Тулиј, *Филозофски расправи – За пријателството, За староста, За презирот кон смртта*, превод од латински и белешки Љ. Басотова, Македонска книга, Скопје, 1983.

²² Кикерон, *Филозофски расправи: За крајностите на доброто и злото. Тускулански расправи*, превод од латински Љ. Басотова, Три, Скопје, 2003.

²³ Аврелиј Августин, *За државата божја*, превод од латински Љ. Басотова, Култура, Скопје, 1997; и Аврелиј Августин, *За државата божја*, кн. VI–X, превод од латински јазик Љ. Басотова, Култура, Скопје, 2008.

²⁴ Аврелиј Августин, *Исповеди*, превод од латински јазик Љ. Басотова, Три / Арс Ламина – публикации, Скопје, 2015.

доживува три изданија (1990, 1996 и 2003 година)²⁵, факт со којшто не можат да се пофалат многу попопуларни дела и факт што говори самиот по себе и за квалитетот на преводот.

Единствената, пак, од својот вид теорија и историја на античката архитектура и градителство *За архитектурата*²⁶ (*De architectura libri decem*) на Витрувиј Полион во 10 книги, специфична и според темата и според структурата, во превод на македонски е само уште едно сведоштво за умешноста на авторот на преводот, Љубинка Басотова, при изнаоѓањето калки и решенија во отсуство на стандардизирана македонска стручна терминологија од областа на градежничката практика.

Интересно е што во преводната библиографија на Басотова фигурира само еден наслов со превод од римското говорништво, коешто таа одлично го познаваше и за кое со голем жар говореше пред своите студенти, ставајќи го во историско-политички контекст, со детални експликации и колоритна заднина. Тоа се *Говорите против Катилина (Катилинарија)*²⁷ или *Orationes in Catilinam quattuor*, објавени во 1994 година. Во ова издание на преводот на четирите говори што Кикерон како конзул ги одржал против Катилина му претходи обемна и сеопфатна студија насловена „Кикерон и заговорот на Катилина“, а преводот е придружен со многубројни белешки што асистираат во следењето на содржината. Кон Кикероновата беседничка оставнина Басотова се наврати кон крајот на 2019 година и започна со преведување на *Говорите против Вер (In Verrem)*, но, за жал, оваа цел остана неостварена поради неумоливата природна *vis maior*. Но, како што вели латинската варијанта на почетните стихови од еден афоризам на Хипократ: *Vita brevis, ars longa!* Ова особено

²⁵ Еразмо Ротердамски, *Пофалба на лудоста*, превод од латински и белешки Љ. Басотова, Култура, Скопје, 1990; Еразмо Ротердамски, *Пофалба на глупоста*, превод од латински и белешки Љ. Басотова, Детска радост, Скопје, 1996; и Еразмо Ротердамски, *Пофалба на глупоста*, превод од латински Љ. Басотова, Три, Скопје, 2003.

²⁶ Витрувиј, *Десет книги за архитектурата*, превод од латински Љубинка Басотова, Зумпрес, Скопје, 1998.

²⁷ Кикерон, *Говори против Катилина (Катилинарија)*, превод, предговор и белешки д-р Љубинка Басотова, Метафорум, Скопје, 1994.

вреди за импресивниот преведувачки опус на Љубинка Басотова, за којшто постојат повеќе од доволно аргументи долго да биде од полза и да пружа задоволство и наслада на многубројни идни генерации читатели, истражувачи, преведувачи, студенти и ученици.